

Pavol Štekauer: Meaning Predictability in Word Formation. Novel, Context-Free Naming Units, John Benjamins, 2005, стр. 214

Павол Штекауер (Pavol Štekauer), професор англистике на Универзитету Шафарик (Кошице, Словачка), објавио је недавно низ чланака и неколико запажених књига у којима развија ономасиолошку теорију грађења речи која умногоме одступа од теоријских прилаза грађењу речи у англосаксонској лингвистици.¹ Као своје претходнике Штекауер означава Докулила (Dokulil, 1962,1968) за чешки језик и Хорецког (Horecký 1983) за словачки језик, али указује и на утицај Марчанда (Marchand 1960) и његових настављача, а затим и неких истакнутих представника генеративне лингвистике.

У најновијој књизи *Meaning Predictability in Word Formation* Штекауер испитује проблем предвидљивости значења и показује како се оно у знатном броју случајева може предвидети. Људи свакодневно производе нове речи које именују најразличитије појаве и предмете у складу с потребама говорне заједнице којој припадају. Особа која твори један назив има на уму неко посебно значење, али слушалац или читалац често није сигуран у то које значење творац новог назива има на уму. Штекауер поставља задатак да одреди које од могућих значења слушалац или читалац је спреман да прихвати као највероватније. Степен сигурности у одређивању значења нових назива независно од контекста Штекауер назива однос предвидљивости. Теорија предвидљивости треба да пружи општи и објективан поглед на тумачење нових назива независно од контекста који може да услови неку посебну употребу назива. Теорија предвидљивости испитује улоге различитих

¹ То су књиге *A Theory of Conversion in English* (1996), *An Onomasiological Theory of English Word-Formation* (1998) и *English Word-Formation. A History of Research* (2000), а са Рочелом Либер (Rochella Lieber) Штекауер је објавио антологију *Handbook of Word-Formation* (2005). Са истом коауторком, Штекауер припрема и антологију *Oxford Handbook on Compounding*.

чинилица који могу утицати на предвидљивост значења нових назива. Штекауер не ограничава своје истраживање само на сложенице, већ настоји да обухвати све начине творбе у енглеском језику.

Књига се састоји од пет поглавља. У 1. поглављу аутор даје преглед и коментар досадашњих истраживања оцењујући меру у којој она унапређују наше разумевање нових назива. Он не анализира само радове истакнутих лингвиста као што су Лиз (Lees 1960), Ливај (Levi 1978), Цимер (Zimmer 1971), Даунинг (Downing 1978) и Ален (Allen 1978), већ и психолингвиста који су се истрајније него лингвисти бавили проблемом предвиђања значења. У психолингвистичким истраживањима примењују се углавном три основна модела: модел попуне, релациони модел и аналошки модел. Према моделу попуне, управна реч (глава сложенице) функционише као схема у којој модификатор попуњава празна места (slots) својим својствима. Сложенице се једноставно тумаче ако су аспекти значења конститутивних елемената јасно изражени, у супротном случају њихово значење је подложно колебању (Ален (Allen 1978), Мерфи (Murphy 1988, 1990), Смит и Ошерсон (Smith and Osherson 1984)). У релационом моделу основну улогу имају тематски односи и језичко знање говорника о спрези која постоји између модификатора и тематских односа (Гање и Шобен (Gagné i Shoben 1997), Гање (Gagné 2001)). Према трећем аналошком моделу, тумачење нових сложеница се заснива на скупу постојећих сложеница које служе као модели тумачења. Нпр. *mud man* може значити 'човек који скупља блато*', ако тумачење следи аналогију са сложеницом *garbage man* (Дервинг и Скаусен (Derwing and Skousen 1989), Скаусен (Skousen 1989), Рајдер (Ryder 1994)).

Штекауер испитује јаке и слабе стране предложених решења, али уочава да већина аутора не разматра посебно предвидљивост значења, па зато испушта из вида чињеницу да снага једног тумачења зависи од тога да ли постоје алтернативна тумачења која могу бити различитог степена уверљивости. Неки модели комбинују попуњавање празнина са представљањем релација (Финин (Finin 1980), Мерфи (Murphy 1988)), али Штекауер сматра да се за адекватније тумачење значења твореница мора узети у обзир и основни морфолошки тип творбе као и чињеница да ли постоје различита алтернативна тумачења.

У другом поглављу Штекауер приказује основе ономасиолошког модела творбе речи. Тај модел је настао као реакција на формализам генеративног прилаза, који занемарује семантички аспект творбе речи и превиђа значај концептуалне анализе спољашње стварности. Ономасиолошки модел творбе „наглашава тријадни аспект творбе речи који постоји између спољашње стварности (објекта који се имену-

је), говорне заједнице (особе која ствара кованицу) и творбе речи да би истакао активну улогу и сазнајне могућности творца новог назива“ (стр. 72). Називи ствари зависе од људског знања и искуства, открића нових објеката и процеса, а именовани објекти се схватају и конструишу у односу на друге постојеће објекте. Према томе, чин именовања је сазнајни процес који почива на интелектуалним способностима особе која врши именовање, а представља одговор на захтев говорне заједнице за именовање одређеног објекта или појаве. Појмовна разина се састоји у интелектуалној обради објекта и она је независна од појединачних језика. Корисник језика одсликава сложеност објекта спектром логичких предиката као што су супстанца, акција, квалитет, спољашње околности (време, место, начин, итд.). Логички спектрум одсликава својства објекта од најопштијих до појединачних укључујући и прототипска својства која су типична за дате врсте објеката. Уколико оваквом појму не одговара име у постојећем лексикону, оно се ствара у творби речи, која чини посебну компоненту језика. Нове речи — имена настају применом продуктивних правила творбе, а потом се смештају у лексичку компоненту. Према овом схватању правила творбе су у истој мери продуктивна као и правила синтаксе или флексије, а идиосинкразијска својства речи се приписују лексичкој компоненти.

Штекауер разликује ономасиолошку основу и ономасиолошки знак, који заједно чине ономасиолошку разину. Ономасиолошки знак може бити прост или сложен; ако је сложен, ономасиолошки знак се раставља на саставницу која одређује (*determining constituent*) и саставницу која се одређује (*determined constituent*). На ономасиолошкој разини делује принцип који пресликава морфеме на семе (*Morpheme to Seme Assignment Principle — MSAP*). Општа структура твореница се може приказати на следећи начин: (1) одређујућа саставница → саставница која је одређена → ономасиолошка основа.

Према саставу твореница Штекауер одређује ономасиолошке типове којих укупно има пет. У примеру *truck driver* „возач камиона“ суфикс *-er* је ономасиолошка основа, глагол *drive* саставница која је одређена, именица *truck* одређујућа саставница. У примеру *driver* недостаје одређујућа саставница, док у примеру *hatter* „шеширџија“ или *policeman* „полицајац“ недостаје саставница која је одређена. Конверзија, која се не може дефинисати помоћу елемената (1), чини посебан ономасиолошки тип 5.

У трећем поглављу Штекауер анализира утицај различитих чинилаца на предвидљивост значења. Он детаљно разрађује различите аспекте тезе да за предвиђање значења одлучујући значај има знање корисника језика. Он одлучно одбацује тезу да се може стриктно

одвојити конвенционално значење језичких израза од општег знања о ванјезичкој стварности. Аутор се слаже с Хајманом (Haiman 1988: 57) да постоје различити степени централности у спецификацији нашега знања о неком објекту — неке одредбе су упадљивије и важније од других, али се оне не могу омеђити стриктном границом. У ономасиолошком моделу чин именовања одражава сложеност односа у спољашњој стварности и перцепцију тих односа у језичкој заједници. Изрази „лексичко значење“, „појмовна структура“ и „ванјезичко знање“ само рефлектују различите аспекте нашега схватања спољњег света. Главна теза аутора је да предвиђање значења зависи од интеракције језичког знања и познавања спољњег света. Једна последица овога става је да предвиђање значења не зависи суштински од матерњег језика корисника уколико корисник влада у довољној мери стандардним језиком и има слично знање и искуство као и изворни говорници. Експерименти описани у четвртом поглављу у потпуности потврђују ову тезу аутора.

Предвидљивост значења твореница јесте у тесној вези са типичним прототипским особинама — то су својства која се најлакше уочавају и најлакше прихватају. Значења која су заснована на општим или идиосинкразијским семама се теже предвиђају, а то важи и за метафорички измењена значења. Аутор уводи петостепену хијерархију сема у којој прототипске схеме долазе на четврту разину. Семе пете разине одсликавају посебна, идиосинкразијска својства која нису нужна за предвиђање значења. Тако нпр. сложеници *ball hammer* се може приписати значење 'чекић чији један део има облик сфере' али то значење је тешко предвидети јер сферни облик није карактеристичан за чекић.

Штекауер даље разматра предвидљивост значења различитих ономасиолошких тапова. Ономасиолошки типови у којих је изражена акциона сема — то је обично глагол, не представљају нарочит проблем јер није тешко утврдити семантички однос саставница. Посебну пажњу аутор посвећује ономасиолошком типу 3, у којем недостаје акциона сема (нпр. *baby book*) јер често велики број сагласних семантичких односа отежава предвидљивост значења.² Штекауер констатује да тумачење твореница овога типа умногоме зависи од ванјезичког знања и искуства корисника језика. Интересантно је да пример *hatter* не представља у том смислу никакав проблем иако спада у исти ономасиолошки тип. Штекауер не коментарише ту околност.

² Могућа значења су нпр. 'књига прича које се читају бебама', 'књига сликовница', 'књига упутстава за подизање беба', 'књига података о развоју конкретне бебе', 'књига малих димензија', итд.

Штекауер даље анализира однос продуктивности и предвидљивости значења и уочава да обе те појаве претпостављају да корисник језика познаје продуктивна правила творбе речи. Не постоји ипак пропорционалност између продуктивности и предвидљивости значења јер може постојати конкуренција продуктивних морфолошких типова. Тако изведенице са *-er* (нпр. *reader, printer*) могу означавати и вршиоца радње и инструменат. Штекауер у истом поглављу анализира везу предвидљивости и прототипских својстава, а затим дефинише однос предвидљивости дајући одговарајуће формуле за његово израчунавање.

У четвртном поглављу Штекауер описује 4 експеримента у којима су испитаници настојали да одреде значење твореница које је за ову прилику саставио аутор, а од којих су неке захтевале приличнудомишљатост (нпр. сложенице *ball hammer, dog spade*). Експерименти мање или више потврђују главне тезе аутора. Посебно, експерименти убедљиво показују да не постоји значајна разлика у способности изворних говорника и оних чији матерњи језик није енглески да предвиде главна значења твореница, што поткрепљује тезу аутора о важности ванјезичког знања за њихово тумачење. Такође је очита тенденција да испитаници лакше предвиђају она значења која су мотивисана прототипским семама. Фигуративно значење, уколико није лексикализовано, негативно утиче на предвидљивост значења. Продуктивност правила творбе повећава предвидљивост значења, али је тај утицај подложен варијацији. Тако ономасиолошки тапови 3 и 5 погодују већем броју могућих тумачења, што умногоме умањује предвидљивост значења. Посебно је занимљив четврти експеримент, који показује да примена непродуктивних правила творбе (нпр. *near+th, sil-li+ly, un+oll*) не спречава одговарајуће тумачење твореница. Резултати овога експеримента доводе донекле у питање почетну тезу аутора да су правила творбе у истој мери продуктивна као правила синтаксе или флексије, а да сва идиосинкразијска својства речи настају у лексичкој компоненти. Неки називи, као нпр. у наше време *snail mail*, муњевито се шире и усвајају управо зато што на оригиналан и духовит начин задовољавају неку актуелну друштвену потребу.

Књига Павола Штекауера садржи велики број интересантних анализа које показују његову аналитичку спретност и темељно познавање литературе о творби речи. Уочљиво је, међутим, да се књига углавном бави тумачењем сложеница, а много мање афиксацијом. Намеће се утисак да је тумачење афиксације суштински различито од тумачења сложеница. Тако нпр. прототипска својства играју кључну улогу у тумачењу сложеница, а њихова улога у тумачењу изведеница по природи ствари мора бити много скромнија. Питања те врсте остала су недовољно разјашњена у књизи коју приказујемо. С обзиром на

друге одлике, књига ипак представља значајан допринос јер отвара нову перспективу за семантичка истраживања у творби речи.

ЛИТЕРАТУРА

- Allen, M. 1978. *Morphological Investigations*. Doctoral Dissertation, University of Connecticut, Storrs, CT.
- Derwing, B. L. and Skousen, R. 1989. "Morphology in the mental lexicon: A new look at analogy". U *Yearbook of Morphology* 2, G. Booij and J. Van Marle (eds.), 55–71. Dordrecht: Foris.
- Dokulil, M. 1962. *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Prague: Nakladatelství Československé akademie věd
- Dokulil, M. 1968. „Zur Theorie der Wortbildungslehre“. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*. Gesellschafts-und Sprachwissenschaftliche Reihe 17: 203–211.
- Downing, P. 1977. On the Creation and Use of English Compound Nouns. *Language* 4: 810–842.
- Finin, T. 1980. *The Semantic Interpretation of Compound Nominals*. Urbana: University of Illinois, Coordinated Science Laboratory, Report T–96.
- Gagné, C. 2001. "Relation and Lexical Priming During the Interpretation of Noun-Noun Combinations". *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 1: 236–254.
- Gagné, C. and Shoben, E. 1997. "Influence of Thematic Relations on the Comprehension of Modifier-Noun Combinations". *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 1: 71–87.
- Horecký, J. 1983. *Vývin a teória jazyka*. Bratislava: SPN.
- Lees, R. 1960. *The Grammar of English Nominalizations*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Levi, J. 1978. *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*. New York: Academic Press.
- Marchand, Hans. 1960. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Murphy, G. 1988. Comprehending Complex Concepts, *Cognitive Science* 12: 529–562.
- Murphy, G. 1990. Noun phrase interpretation and conceptual combination. *Journal of Memory and Language* 29: 259–288.
- Ryder, M. 1994. *Ordered Chaos: The Interpretation of English Noun-Noun Compounds*. Berkeley: University of California Press.
- Skousen, R. 1989. *Analogical modelling of language*. Dordrecht: Kluwer.
- Smith, E. and Osherson, D. 1984. Conceptual combination with prototype concepts. *Cognitive Science* 8: 337–361.
- Štekauer, P. 1996. *A Theory of Conversion in English*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Štekauer, P. 1998. *An Onomasiological Theory of English Word-Formation*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Štekauer, P. 2000. *English Word-Formation. A History of Research*, Tübingen: Gunter Narr.
- Zimmer, K. 1972. Appropriateness Conditions for Nominal Compounds, *Working Papers on Language Universals*. Stanford University 8: 3–20.